

A tisztaság mítosza

A tisztaság nem csupán az európai kultúrkör, de az egész emberiség rítusaiban, szokásaiban, életformáiban kiemelkedően fontos állapot. Vagyis már az is kérdés, hogy micsoda valójában: állapot? fogalom? tulajdonság? érzés? létmód? Tisztának ugyanis sok dolgot szoktunk nevezni, olyanokat is, melyeknek egymáshoz nem sok közük van. Tiszta lehet egy pohár, egy szerelem, egy választás, egy tekintet, stb. S a *common sense* számára többnyire az is világos, hogy milyen esetekben nem tekintjük őket tisztának tovább. Akkor, ha egy pohár elmosatlan, egy szerelem érdeken alapszik, egy választást elcsalnak, egy tekintet pedig rosszindulatú vagy ostoba.

Abban, hogy valamit tisztának vagy tisztátalannak nevezünk, értékítélet fogalmazódik meg. Az a kritérium azonban, melynek elvileg garantálnia kellene értékítéleteink biztosságát, fölöttébb kérdéses. Hiszen az, hogy mit tartunk tisztának, attól függ, mi az, ami taszít minket, idegen, szokatlan számunkra, vagy éppen irtózunk tőle. Valami pedig azért taszító, idegen, szokatlan vagy éppen irtóztató, mert kívül áll azon a szokás- és meggyőződésrendszeren, mely egy adott közösség élete számára normatív erővel rendelkezik. Charles Taylor kanadai filozófus 'erős értékelésnek' nevezi azt az aktust, mely afelől dönt, hogy egy adott közösség értékrendje mit tolerál és mit nem. Ez pedig nem csupán megerősítést jelent az elfogadott értékek, viselkedésminták, szokások és normák tekintetében, hanem egyszersemind a kizárás gesztusa is, hiszen az értékek szelekciója konfliktusokat generálhat a különböző értékrendek között. A feltételes mód azonban rögvest állítássá válik akkor, amikor bizonyos értékek és normák kizárólagossá válnak egy adott közösségben, hiszen ekkor többnyire csökken a másféle értékekkel és normákkal szembeni tolerancia – vagyis a konfliktusok elkerülhetetlenek. Ekkor azonban már az értékek és normák olyan rendszeréről van szó, amit ideológiának hívunk.

A tisztaság fogalma kiváltképp alkalmas arra, hogy bizonyos erős értékek mellé szegődve ideálként jelenjen meg, mintegy az adott érték abszolút fokát jelölve. Tiszta az, ami nem keveredik mással, nem tartalmaz olyan alkotóelemeket, melyek idegenek tőle. Annak azonban, hogy mi a „tisztá” és mi az ettől „idegen”, nem ritkán gyakorlati tétje van, hiszen ez az oppozíció közösségek életének, szokásainak, hitének szervező elve lehet. Vagyis az adott közösség meglehetősen érdekelt abban, hogy az általa preferált normák és értékek tisztasága megkérdőjelezhetetlen legyen, és olykor hajlamos meglehetősen ingerülten reagálni arra, ha

alternatívák fogalmazódnak meg és lépnek színre. Az alternatíváknak már a pusztasága is elegendő olykor, hogy meginduljon a harc az eredet kérdésében. A kérdés az, hogy melyik az „autentikusabb”, „tisztább”, „eredendőbb”, „igazabb”. Ez azonban nem csupán a teória szintjén dől el, hanem a huszadik század kegyetlen története megmutatta, hogy nem ritkán élet-halál-kérdésről van szó. Az elmúlt évszázad diktatórikus rendszerei ugyanis gyakorta valamilyen tisztaság-ideálra hivatkozva követtek el tömeggyilkosságokat. Aki ugyanis ennek az ideálnak nem felel meg, az alacsonyabb rendű, értéktelenebb, veszélyes - adott esetben akár el is pusztítható. Van, aki már származása okán sem felel meg, s van, aki vallása, világnézete miatt válik páriává.

A tisztaság, mint ideál, érték és norma tehát könnyen ideologikus konstrukciók alkotóelemévé válhat – ám ez korántsem jelenti, hogy minden esetben azzá is válik. Egy pohár tisztasága mentes minden ideológiai tartalomtól, a szerelem tisztaságát illetően már felmerülnek kételyek. Egy választás tisztaságának nagyon is súlyos gyakorlati következményei vannak – ám az ideológia jelenlétéről éppen akkor beszélhetünk, ha ez a tisztaság megkérdőjeleződik. Azokban az esetekben nem ártatlan a tisztaság fogalma, amikor olyan kontextusban jelenik meg, mely alkalmas arra, hogy egyének, közösségek, szokások, életformák között értékkülönbséget fogalmazzon meg, melynek hátrányos következményei lehetnek.

Sok esetben pedig a nosztalgia kísérőjelensége – ami ismét csak nem teljesen ideológiamentes. Ilyen lehet egyének esetében a „tisztaság gyermekkorba” való visszavágyódás, népek esetében pedig valamilyen mitológiai „aranykor” sóvárgása. A nosztalgia mindkét esetben valamilyen elveszített ártatlanságot, tisztaságot idéz fel, mellyel szemben a jelen állapota tisztátalannak, vagy szélsőséges terminológiában: „elfajzottnak”, „elkorcsosultnak” tűnnek. Ennek oka az, hogy a közösség elveszített valamilyen eredendő tisztaságot, megtisztulásra van szüksége. Megtisztulásra az idegen civilizációs, kulturális hatásoktól, etnikai elemektől. (Azt pedig, hogy mi az idegen, amitől az adott közösségnek - akár erőszakkal és eszközökben nem válogatva - védenie kell magát, az ideológia jelöli ki.) Ezt az áhított eredendő tisztaságot tehát vagy a múltban lehet fellelni, vagy pedig a nép romlatlan gyermekében. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy azok az írók, akik bármilyen értelemben a „magyar faj” megtisztulását tekintették küldetésüknek, vagy a múlthoz, vagy a nép egyszerű gyermekéhez folyamodtak, mint példához és paradigmához. Úgy gondolom, hogy egy olyan konferencián, mely az úgynevezett nemzeti konzervatív irodalommal próbál meg számot vetni, nem árt alaposan és lehetőleg elfogulatlanul megfontolni ezt a szempontot.

A józanságra már csak azért is szükség van, mert ezek a kérdések az utóbbi időkben kultúrpolitikai problémává váltak. Nem tekinthetünk el attól, hogy milyen ideológia és milyen, ebből az ideológiából táplálkozó kultúrpolitika és olvasói igény fedezte föl magának újra azokat a szerzőket, akiket nemzeti konzervatívnak szoktak nevezni: Szabó Dezsőt (aki inkább radikális, mint konzervatív), Wass Albertet, Nyíró Józsefet, Tormay Cecile-t. Ennek közelmúltbeli és jelenlegi körülményeivel nem akarok foglalkozni, jól ismerjük. Előadásomban Szabó Dezső: *Az elsodort falu* című regényét, Wass Albert: *A funtineli boszorkány* című regényét illetve Nyíró József: *Székeleyek* című novelláskötetét fogom alaposabban szemügyre venni. Ez a három mű természetesen kevés ahhoz, hogy átfogó képet nyerjünk az adott korpuszról, inkább afféle próbafúrásoknak tekinthetők. A választott elemzési szempont vállaltan nem független attól a kultúrpolitikai-ideológiai iránytól, mely identitásának fontos elemét véli felfedezni ezen szerzők műveiben. Ennek az iránynak pedig az egyik legfőbb sajátossága, hogy erős és akár önpusztításba is átcsapó nosztalgiát és vágyat táplál valamilyen eredendő tisztaság iránt és a közösség megtisztulásának programjával lép föl. Annyit szeretnék előrebocsátani, hogy valamilyen mértékben mindhárom könyv táplálja azt a mítoszt. Ám mindhárom meglehetősen ellentmondásosan, és nem feltétlenül felelnek meg annak az eszmei-ideológiai programnak, melynek a nevében igénybe veszik őket.

Szabó Dezső: *Az elsodort falu* (1919)

című regényéről sokan írtak már sokfélét. Ismert szerzőjének viszontagságos életútja, politikai-ideológiai elkötelezettségei, a regény sorsa, fogadtatása, hatása, stb. Több kritikusa is szóvá tette a vezércikkszerű monológokat, a bombasztikus, expresszionista képekben tobzódó, túlfűtött stílust, a nyilvánvaló propagandisztikus szándékot, a leplezetlen tendenciózusságot - melyek együttesen túlfeszítik az elbeszélő próza kereteit. Vagyis ha *Az elsodort falut* azon esztétikai szempontok alapján vizsgáljuk, amelyek segítségével általában a regényeket megítéljük, akkor igazat kell adnunk Fülep Lajos bírálatainak, aki ezt írta 1919-ben a *Nyugatban*: „azt mondanám erről a regényről, hogy tanítani való példája annak, miként nem lehet, (s ha nem lehet, nem kell) regényt írni, aki nem hiszi, olvassa el”¹.

Az elsodort falu ugyanakkor mégis kimagaslik a két világháború között született regények sokaságából. Ami iránt Szabó Dezső és a szóban forgó regény elkötelezett, az a magyarság, vagy korabeli terminológiában: a „magyar faj” ügye. Ezzel kapcsolatban pedig nem ismer kompromisszumot – noha megfontoltságot sem mindig. Művében a kor magyar

¹ Fülep Lajos: Szabó Dezső regénye. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00271/08012.htm> (letöltés ideje: 2012. okt. 28.)

társadalmának szinte minden típusa felbukkan, a lezüllött falusi paptól a háborún nyerészkedőkön át a korabeli messiásokig mindenki. Széles tablót fest, mindent és mindenkit bele akar gyömöszölni a regénybe – akár van stratégiai helye benne, akár nincs. Ez a tendenciózus, lírai nyelven megírt, nehézkes regény viszont talán mindennél jobban le tudja képezni azt a kort, amelyben született, annak minden visszásságával, delíriumával, igazságtalanságával és ideológiájával egyetemben.

A három választott regény közül kétségtelenül ebben jelenik meg a legerőteljesebben és leginkább programszerűen a tisztaság mítosza. A diagnózis világos: a magyarság elfajzott, megromlott állapotban van. Ennek külső és belső okai egyaránt vannak. Kívülről az idegen népek és kultúrák befolyása, melyek tönkreteszik a tiszta magyar erkölcsöket, a nyelvet, a szokásokat, míg végül degenerálttá, züllötté válik a magyarság – ennek egyik képviselője a *Kultúra (Nyugat)* köre. A belső okok között pedig a magyar középosztály hiánya, a történelmi uralkodó osztály szűklátókörű szociálpolitikája, valamint a „magyar faj” önpusztító hajlamai egyaránt szerepet játszanak. A külső hatások ecsetelése nem sokban különbözik azoktól a szólamoktól, melyekkel mind a huszadik mind pedig a huszonegyedik században a „külföldi befolyást” szokás ostorozni. Ennél talán érdekesebbek azok az eszmefuttatások, melyekben Ady hatását ismerhetjük fel – olykor egyenesen annak a Farkas Miklósnak a szájába adva, akinek a figuráját egyértelműen a költőről mintázta Szabó Dezső. Aki ezt mondja például: „az a nagy bibi, hogy a fajmagyarság egyik legáltalánosabb lelki mozdítója idejétmúlt ellenzék, negatív valami, legfeljebb egy temperamentum. Mikor a demokrácia nagy összeharapásában húsba égő dogmák kellenének, melyek tetre és célra hajszolnának mindenben keresztül”².

A magyarság önpusztításának egyik legékeesebb és legtipikusabb példája Farcádý Jenő kálvinista tiszteletes édesapjának sorsa, aki a szabadságért és a függetlenségért harcolt Kossuth és Garibaldi mellett, de a polgári életben képtelen volt feltalálni magát. Hazafias, a magyar függetlenség melletti és a kormányt szapuló szólamokkal üvöltötte tele Kolozsvárt és annak minden kocsmáját. Hazafiassága azonban ki is merül ebben az üvöltözésben. Családja közben az ebek harmincadjára jut, felesége és gyerekei megfélemlítve élnek, ő pedig alkoholizmusba menekül. Jellemét és sorsát örökli fia is örökli. Szabó Dezső ítélete szerint a magyarság romlásának egyik oka éppen ez: a delíriumos akarattalanság, a frázisokat harsogó önpusztítás, a nagy célok véghezviteléhez szükséges kitartás és munka hiánya – mely tulajdonság-együttes nemzedékről nemzedékre öröklődik. Továbbá az, hogy a magyarság legtehetségesebb elméi álmokba, szeszekbe, kártyába és terméketlen szerelmekbe

² Szabó Dezső: Az elsodort falu. Kiadta: A Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma, Debrecen, 1989. 110.

menekülnek, és/vagy a külföldi modern divatokat majmolják. A kor kihívásaival pedig nem tudnak mit kezdeni. Ismét a regénybeli Miklóst idézve: „A többi nemzetek haladva értek el a huszadik századhoz, külső és lelki életük összes bonyolultságával. Mi belepottyantunk, mint egy főnyereménybe. Ha nálunk akad ember, kiben a faj ereje bármely tehetségben felzsúfolódott: szerencsétlen és már anyja méhében elítélt ember. [...] A magyar a mélybe süllyesztett kincsekkel duzzogva vonul félre, mint egy orron ütött kutya. Erős akarat, középtehetség: ez a demokrata típus, kérges szívvel és kérges arccal. A magyarnak mindig kell valaki, aki szeresse, biztatgassa, elismerje, másképp elbitangol, elzüllik. [...] A magyar a világtörténelem legnagyobb balekja, és ez sohasem lesz másképp.”³ (Hasonló diagnózisért már üldöztek el írókat Magyarországról.)

A regény programja mindezzel szemben: a megtisztulás. A visszatérés a falusi élethez, a föld megtartó erejéhez, az egészséges, tiszta munkához. Nem más ez, mint az örök falu utópiája. Ennek a prófétája volt maga a szerző s követői is. Ahogyan Szabó Dezső egyik méltatója fogalmaz: „Hogyan történik ez a megtisztulás? Menekülni kell az álcivilizációtól, az ál-demokráciától, vissza kell térni a földhöz, a drága jó, igazságos földhöz, visszatérni a városból a faluhoz, dolgozni kell és ebből az egészséges munkából új, egészséges gondolatok, új, egészséges kultúra fog támadni: a kiváltságosak történelmi osztálya helyett az eddig kisémmizett magyar népet kell történelmi osztállyá tenni...”⁴ Ennek a megtisztulásnak a példája a regényben Böjthe János alakja. Nem sokat tudunk meg arról, hogy nála személyesen hogyan megy végbe a megtisztulás. Hiszen ő maga is élt és tanult Budapesten és külföldön, ám mégis hazatért a falujába földet művelni. Nem szükségéből, hanem mélyen megélt meggyőződésből. Hiányzik belőle minden frusztráció és *ressentiment* a modern időkkel szemben, inkább afféle szelíd elnézéssel figyel a Miklós és a „Kultúra” (*Nyugat*) körének modernségét. Ő maga robusztus termetű székely legény, hatalmas egészséggel és életerővel. Szabó Dezső többször hangsúlyozza, és kifejezetten pozitív kontextusban, hogy lelki dolgokkal nem foglalkozik, Istenhez, a kultúrához és a valláshoz sincs túl sok köze, és hogy saját magára hangsúlyozottan testi lényként gondol, a testi dolgoknak örül, azokat ünnepli, és semmi lelkiével vagy szellemivel nem gondol. Ami örömet okoz neki, az a fizikai munka, a jó étel és ital, a jó idő és a testi szerelem. De mivel távol áll tőle minden lelkezés, ez utóbbiban is a pragmatikus józanság vezérli: olyan nő kell neki, aki szintén merő testi lény és egészséges gyermekeket képes szülni. Az nem érdekli, ha a nő volt már mással is, vagy esetleg őt is

³ I.m. 62.

⁴ Kemény Gábor: Szabó Dezső és a magyar sorsprobléma. <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1927&honap=9>

megcsalja, ha éppen jólesik neki. János maga a kicsattanó egészség, a diadalmas, mindent legyűrő élet, akihez nem férnek hozzá a modern idők ideges, beteg, dekadens irányai. Ahogyan magát jellemzi: „Engem nem lehet boldogtalanná tenni [...], mint ahogy nem lehet boldogtalanná tenni a földet, a vegetációt. Nap, jó levegő, mozgás, munka, jó étel, ez az én boldogságom. [...] én erő és izom vagyok, lelkem aligha van, ez igen nagy kultúr-rafinéria nekem”.

János szimbolizálja a magyarság életerejét, egészségét és tisztaságát, személyében ő maga is egy utópikus figura. Ez a tisztaság azonban mentes minden vallási vagy állami ideológiától. Jánost nem érdeklik sem a vallás által követelt erkölcsök, mint ahogy nem izgatja magát különösebben kora bel- és világpolitikai eseményei miatt sem. Kapcsolatba kerül a regényben felrajzolt korabeli Magyarország szinte valamennyi képviselőjével, beszélget velük, meghallgatja őket, de semmi és senki, még az első világháború tapasztalata sem tudja kimozdítani álláspontjából. A háború után hazamegy, ahol már bölcsőben ring a gyermeke, és nekilát újra megművelni a földet és újjáépíteni a falut. János a magyarság őseredeje, a tiszta, romlatlan élet. Szabó Dezső programja szerint a magyarságnak ehhez a tiszta, eredendő élethez kell visszatérnie megmaradása érdekében. Arról azonban nem ír, hogyan hajtható végre ez a megtisztulás, ez a visszatérés az eredethez a modern Európában.

Wass Albert: *A funtineli boszorkány* (1959)

című regényét - melyre az életmű egyik csúcspontjaként szoktak hivatkozni - nem annyira a programadás vágya, mint inkább a nosztalgia inspirálta egy letűnőben levő, tiszta világ iránt. Az utolsó, harmadik kötet ezekkel a szavakkal fejeződik be: „legyen ez a könyv tisztességadás, ácsolt fakereszt az emberi vadonban, múló emléke hajdani időknek”⁵. Hiszen mire a történet végére érünk, visszaszorulóban van az egykori érintetlen, tiszta havasi élet is az egyre jobban terjedő és egyre mohóbb iparral és civilizációval szemben: a regény színhelyéül szolgáló Dédára is bevezetik a vasutat és alagutat fűrnak a hegyekbe. A mocskos, bűdös, pöfögő gépszörny jelképezi a modern élet betörését az ősi, egyszerű világba. Mérnökök és munkások jelennek meg a faluban, akik isznak és verekednek, és kivágják a fákat. Az olvasónak a Vadnyugaton játszódó indiánregények juthatnak az eszébe, s a párhuzam korántsem erőltetett. Egyrészt *A funtineli boszorkány*nak és mondjuk a *Nagy indiánkönyv*nek vagy a *Winnetou*-sorozatnak is az a szüzséje, hogy a civilizáció terjedése elpusztítja a természetet és megrontja az erkölcsöket; valamilyen őseredeti tisztaságot

⁵ Wass Albert: *A funtineli boszorkány III*. Malomfálvi Kiadó, Budapest, 207.

becstelenít meg. Ennek az ősi, romlatlan életnek a képviselői az amerikai regényekben az indiánok, Wass Albertnél pedig a havason élő emberek. Másrészt pedig esztétikai minőségüket tekintve is hasonló színvonalon állnak, hasonló világkép jelenik meg bennük és hasonló olvasóközönség számára íródtak ezek a romantikus kalandregények. Nyelvezetük nem bonyolult, invencióktól mentesek, az elbeszélő mindentudó, a történet szövése az időrendet követi, a figurák sem összetett karakterek.

A funtineli boszorkánnyal, akit Nucának hívnak, kislánnyá találkoznak először, amikor a világtól elvadult nagyapjával megérkezik a faluba. Ám a nagyapa nem ott épít kunyhót magának, hanem fent a hegyekben, magányosan. Egyszer véletlenül megöl egy embert, s börtönbe kerül, a kislány pedig egyedül marad a hegyen. Ismeri a természetet, nem fél tőle, és megtanult boldogulni benne. Sőt, a természetben jobban érzi magát, mint a faluban az emberek között, hiszen már egészen korán megtapasztalja, hogy az emberek nyelve gonosz, és szándékaik sem mindig tiszták. Természetfeletti képességeire lassan döbben rá, s ebben egy cigányasszony is segítségére van, aki felismeri, hogy boszorkánnyal áll szemben. Akit a lány az ágyába fogad, az hamarosan meg fog halni. Nuca arra is rájön, hogy tud olvasni az emberek gondolataiban, látja a múltjukat és a jövőjüket. Ez a képesség azonban nem akadályozza meg azt, hogy boldogtalanná váljon az élete: a falusi emberek nem szeretik, szerettei meghalnak, gyermekét elrabolják, szerelme elárulja, aztán végképp megbolondul.

A nő a természet gyermeke. Benne és általa él: tud a patakban halat fogni, ismeri az erdőt, annak az időjárását, állatait, s tudja, hogyan lehet élni a természetben. Ez egy ősi tudás, a havasi emberek tudása, akik többnyire magányosan vagy kisebb csoportokban élnek fent a hegyekben, a lakott településektől távol. Kevés beszédű, félvad, írni-olvasni nem tudó emberekről van szó, akik azonban ősi tudások és bölcsességek birtokában vannak, mely a lány természetfeletti képességeiben csúcsosodik ki. A regény világképe szerint ez az eredendő, romlatlan és tiszta világ, melyet egyre jobban fenyeget a civilizáció. Ahogyan az öreg juhász mondja a vasútépítésről, mikor bemegy a faluba: „Rontjátok a világot, te örmény, idelent. Rontjátok, látom.”⁶ Nuca is ítélete így hangzik: „az emberek gonoszak, bizonyos az. Tisztátalanok és erkölcs nélkül valók, s tele vannak nyomorúságokkal”⁷, továbbá megteltek „hazugságokkal, amiket egymásnak összehazudtak, félelmekkel, amikkel egymást riasztgatták, és megteltek valami rosszasággal, ami a szemükre borult, mint egy hályog...és csak azon keresztül tudják látni a világot és a többi dolgokat...”⁸

⁶ *I.m.* II. 108.

⁷ *I.m.* II. 49.

⁸ *I.m.* II. 63.

A havasok népének Istenhez és a valláshoz való viszonya is némiképp más, mint lent a faluban. Hisznek Istenben, aki ítél mindenképp felett, és eligazítja az emberek dolgait. Isten a törvény és a világ rendje. Az egyházzal viszont nem sokat törődnek, sőt, Nuca nem egyszer kerül összeütközésbe vele. Egy asszony amiatt gúnyolja, mert nincs összeadva a férfival, akit szeret. A lány nem érti, miről van szó: „Ha szereted, akkor mindegy. Ha pedig nem szereted, akkor a pap sem segíthet azon.”⁹ Később pedig egyenesen egy falusi tiszteletessel gyűlik meg a baja, aki kiprédikálja a templomban. Bűnről beszél és paráznaságról, törvényekről, melyek a nő számára értelmezhetetlen fogalmak, és azt sem érti, mi köze lehet egy kígyónak az emberek bűneihez. Aztán a pap ki akar kezdeni vele, találkára hívja, de a lány nem áll kötélnek. Természetfeletti képességei révén megérzi, hogy ez az ő nagy ellensége életre-halálra, sőt, maga az ördög. Az emberi világ törvényei sem érvényesek a hegyekben. Nuca képtelen kerítések mögött és a szokásoknak engedelmességgel élni. Ezért már gyerekkorában is megszólták, hogy ha egyedül van és árva, miért nem szegődik el dolgozni. A pénzzel és vagyonnal szemben is tökéletesen érzéketlen.

Nyíró József: *Székelyek* (első kiadás: 1936, az itt idézett: 1998, három új novellával kiegészülve)

című novelláskötete a leggyengébb láncszem a három mű közül. Szabó Dezső nagyszabású tablója, elkötelezett kritikája és utópiája, Wass Albert romantikus-nosztalgikus regénye után egy kedélyes anekdotagyűjteményt olvashatunk. Szabó a jövőnek ad programot, Wass a múltat siratja, Nyíró pedig a székelyek jelenlegi életéről ír. Arról a világról, ami *A funtineli boszorkány* világképe szerint a civilizáció által már megrontott vagy éppen romlásnak indult. Ezek az emberek falvakban élnek, a modernizáció már megérintette őket, de még őrzik ősi életmódjukat is.

Nyíró érzékelhető szeretettel és megértéssel ír a székelyekről - akik között lelkipásztori hivatását is gyakorolta. Nem egy novella szól a székely ember felfelfogásáról, leleményességéről, vagy arról, hogyan verték át már megint a derék atyafiak. Ám sohasem rosszindulatból, aljas szándékkal. *A bikát vettünk a falunak* című novellában¹⁰ a végére kiderül, hogy a falu megbízását teljesítő bikavásárló bizottság hogyan paktált le az eladóval, ki kit hogyan vesztegetett meg. A narrátort magát is nem egy alkalommal csapják be, károsítják meg, ám az eset elbeszélését sohasem követi morális ítéletkezés, mintegy belenyugszik, hogy ezen a vidéken ezek a szabályok érvényesülnek. Annál is inkább, mert az

⁹ *I.m.* II. 168.

¹⁰ In: Nyíró József: *Székelyek*. Kairosz Kiadó, Budapest, 1998.

igazán becsületbeli ügyekben nincs semmiféle simlisség. A *Mócsi bá* című novellában az öreg paraszt akkor is kaszál tovább, mikor már jártányi ereje alig van – hiszen az előleget megkapta a munkájáért. S mikor állapotára tekintettel inkább hazaküldenék, akkor a becsületre apellál. Az *Ezer lej* című novellában pedig az özvegyen maradt asszony áll neki befejezni azt a munkát, amit még a férje vállalt el, aki kőfejtés közben meghalt.

A novellákból egy egyszerű világ képe rajzolódik ki, melyben az ősi törvények érvényesülnek. Nyíró többször „félvadmént” jellemzi a havasi embereket, vagyis Wass Albert szereplőjéhez hasonlóan, itt is a természettel együtt élő, annak törvényeit követő emberekről van szó. Akik a boldogulás érdekében ugyan hajlandóak görbe utakra is tévedni, de alapvetően becsületesek, tiszták és istenhívők. Több novella is tragikus kimenetelű, és a tragédia oka nem ritkán a szegénység és a nyomor – ez azonban megreked az ábrázolás szintjén, és nem jelenik meg mellette társadalomkritika, sőt, semmiféle kritika. A novellák alapvetően affirmatívak, és a leírásra szorítkoznak. Egy, bár nehézségekkel és bajokkal teli, de mégis idilli, tiszta világ leírására. Ez minden erényük – és ez a korlátjuk is egyben. A novellák nyelve az élőbeszédet imitálja, tele tájszavakkal. Nyelvi invencióról tehát – éppúgy, Wass Albert regénye esetén – itt sem beszélhetünk, sőt, a stílus nem egyszer nagyokat is döccen.

A három elemzett mű az úgynevezett nemzeti konzervatív kánon alapdarabjai közé tartozik. Már amennyire értelme van egyáltalán ilyen kánonról beszélni. Szerintem nincs. Mint ahogyan nincs értelme urbánus vagy liberális, vagy jobb, bal, vörös, narancs, zöld vagy hupikék kánonról beszélni sem. A magyar irodalom története a huszadik században sikertörténet, talán az egyetlen sikertörténetünk. Nincs értelme szétszabdalni és egyes darabjait kisajátítani. A magyar irodalom eleve nemzeti irodalom. És bizonyos értelemben konzervatív is, hiszen nincs olyan magyar irodalmi mű, mely ne a hagyományokból és a magyar nyelvből táplálkozna, s ne ezeket ápolná és újítaná meg ilyen vagy olyan módon.

Úgy gondolom, hogy a magyar irodalom egyértelműen gazdagodott a fentebbi szerzők művei által. Mindhárom szerző egy már letűnőben levő világot ábrázol, amely felé vagy nosztalgiával vagy utópikus álmodozással lehet viszonyulni a jelen zűrzavarai között. A jelen azonban ezen a vidéken mindig zűrzavaros, ebből következően ilyen a múlt és ilyen a jövő is. Ennek tisztává és idillivé stilizálása akár nosztalgikus, akár utópikus hangoltsággal, akár pedig a jelen leírásaként nem más, mint egy illúzió-világ megteremtése. Egy olyan ideálvilágé, mely még őriz valami ősi, romlatlan, eredendő tisztaságot. S azt hiszem, ezzel kapcsolatban is az a helyzet, mint a történelem összes utópiájával, nosztalgiájával és

ideáljával: amíg tudunk distanciát teremteni tőlük, esztétikai jelenségként kezelni őket, esetleg egy-egy szereplő jelleméből erőt meríteni, vagy példát venni róla, addig nincs semmi baj. De ha megpróbáljuk őket ráerőszakolni a jelenre, akkor annak katasztrofális következményei is lehetnek.